

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเป็นการวิจัยและพัฒนา (The Research & Development) ในลักษณะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารใน และต่างประเทศ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ และคุณภาพซึ่งมีโครงย่อยการศึกษาต่อเนื่องในประเทศ และการศึกษาต่อเนื่องต่างประเทศ รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบในการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษา
2. เพื่อสำรวจสภาพและความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบุคคลวัยผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบการศึกษา
3. เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษา

การดำเนินการวิจัย

1. เนื้อหา ประกอบด้วย การวิเคราะห์ สังเคราะห์การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศ

2. กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ผู้บริหาร อาจารย์ บุคลากรทางการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญ และผู้เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาแบบต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษา ที่ได้มาจากการคัดเลือกโดยเฉพาะเจาะจงตามเกณฑ์คุณสมบัติเป็นผู้รู้ (Known group)

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ บุคคลวัยผู้ใหญ่ ในเครือข่ายการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ทั่วประเทศ โดยสุ่มตัวอย่างแบบง่ายตามภูมิภาคและกลุ่มอาชีพ แบ่งเป็น 9 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน ภาคกลางตอนล่าง ภาคตะวันออก ภาคใต้ตอนบน และภาคใต้ตอนล่าง และกลุ่มอาชีพ ที่กำหนดโดยกรมแรงงาน ได้แก่ 1) อาชีพการผลิตในงานอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 2) อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ ทำสวน ทำนา 3) อาชีพในงานพาณิชยกรรม ได้แก่ ค้าขายสินค้า บริการ 4) ผู้ประกอบการ คนกลาง หรือรับจ้างอิสระ 5) อาชีพทางการศึกษาและพัฒนา และ 6) กลุ่มนักบวชและกลุ่มที่ไม่ประกอบอาชีพด้วย รวม 6 กลุ่ม ใน 8 ภูมิภาค

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ จากสถาบันอุดมศึกษา เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษา

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีข้อสรุปจำแนกเป็น 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 จัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

รูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ

องค์ประกอบที่ 1 เป็นปัจจัยที่เป็นสภาวะที่เอื้อ เกื้อหนุน คำจูง เปิดโอกาส หรือเป็น องค์ประกอบร่วม หรือเป็นเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้การจัดการศึกษาต่อเนื่องของ สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเกิดมีขึ้น ดำเนินอยู่ และพัฒนาต่อไป อันประกอบด้วย แนวคิด ทฤษฎี หลักการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดการศึกษาต่อเนื่อง การอุดมศึกษา ร่วมกับการพิจารณา ความสำคัญจำเป็น และทิศทางของการจัดการศึกษาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมถึงการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติการอุดมศึกษา และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงปัจจัย ที่เป็นตัวกระตุ้นให้มีการจัดการศึกษาต่อเนื่องในทิศทางที่จำเป็นและเป็นไปตามความต้องการของ ชุมชนสังคม และความพร้อมของสถาบันการศึกษา ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์/เป้าหมาย ของการจัดการศึกษา แผนยุทธศาสตร์ และหลักสูตร คลอดจนพัฒนาบุคลากร การบริหาร งบประมาณ การบริหารองค์กร และจัดระบบการสนับสนุนการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิด ประสิทธิภาพต่อการจัดการเรียนรู้

องค์ประกอบที่ 2 คือกระบวนการในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็น ลำดับตามระบบของการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาใน ประเทศไทย อันประกอบด้วย การพัฒนาระบบการบริการทางวิชาการและสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ การกำหนด/การรับกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลการจัด การศึกษา

องค์ประกอบที่ 3 คือ ผลผลิตของการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมตาม เป้าหมายของการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ได้แก่ ผู้สำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรระดับต่าง ๆ และการฝึกอบรม งานวิจัยและพัฒนาอันเกี่ยวเนื่องมาจากการดำเนินงาน ตามแผนยุทธศาสตร์ และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก และระบบการ บริหาร และการบริการทางการศึกษา ที่พัฒนาไปตามเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษาของแต่ละ สถาบัน

ทั้งนี้ องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน ในการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาใน ประเทศไทย ก็จะต้องดำเนินการวางแผนและจัดระบบแล้วในกระบวนการบริหารคุณภาพการ จัด การศึกษาต่อเนื่อง ที่ช่วยสร้างความมั่นใจว่าการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาใน ประเทศไทยจะได้คุณภาพตามที่กำหนดไว้ในกระบวนการประกันคุณภาพการจัดการศึกษา

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การศึกษาต่อเนื่องต่างประเทศ

การวิเคราะห์เอกสารในประเทศ 5 ประกอบด้วยสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย เดนมาร์ก ญี่ปุ่น และการศึกษาดูงานที่มาเลเซีย ในประเด็นสาระสำคัญได้แก่สภาพการจัดการศึกษา กลุ่มเป้าหมาย นโยบาย หลักสูตร คุณลักษณะผู้สอน การจัดการเรียนการสอน และสื่อสนับสนุนการสอน จำแนกเป็น 2 ตอนกล่าวคือการสังเคราะห์ในแต่ละประเทศและการสรุปภาพรวมการศึกษาต่อเนื่องในต่างประเทศ

รายละเอียดสภาพการจัดการศึกษา กลุ่มเป้าหมาย นโยบาย หลักสูตร คุณลักษณะผู้สอน การจัดการเรียนการสอน และสื่อสนับสนุนการสอน

1. สภาพการจัดการศึกษาต่อเนื่อง

แม้สภาพการจัดการศึกษาต่อเนื่องในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน แต่การจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับปริญญาตรี มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในสาขาวิชาที่ตนทำงานอยู่ โดยปราศจากแรงกดดันหรือเน้นทางวิชาการมากเกินไป รางวัลที่ได้รับคือความพึงพอใจของตนเองสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปใช้หรือเผยแพร่ และยังเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้เรียนด้วยกัน

2. กลุ่มผู้เรียนเป้าหมาย

ประชาชนวัยผู้ใหญ่ตอนต้นจนถึงผู้สูงอายุกลุ่มต่างๆ ที่ไม่ใช่เพียงนักศึกษาประจำของมหาวิทยาลัยเท่านั้น เป็นกลุ่มภายในสถานที่ทำงานและชุมชนต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่รับผิดชอบของมหาวิทยาลัย รวมทั้งชาวต่างชาติที่เข้ามาพักชั่วคราว จำแนกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มผู้ที่เข้ามาใช้บริการทางการศึกษาต่อเนื่องที่มหาวิทยาลัย (In house)

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มผู้ที่มหาวิทยาลัยออกไปจัดบริการทางการศึกษาต่อเนื่องให้นอกสถานที่ ณ ที่ทำงาน กลุ่ม หรือชุมชน (Reach out)

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มผู้ที่มหาวิทยาลัยจัดการศึกษาทางไกล หรือแบบออนไลน์ (Online service)

3. นโยบาย แผน ยุทธศาสตร์ หลักการ หรือแนวคิดสำคัญ ที่มหาวิทยาลัยใช้ในการจัดการศึกษาต่อเนื่อง

1. ผู้บริหาร ครู ผู้สอน นักการศึกษา บุคลากรทางการศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีวิสัยทัศน์และแนวคิดที่หล่อหลอมร่วมกัน บนความเชื่อ “การศึกษาเพื่อทุกคน” (Education for all) หรือ/และ “การศึกษาเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม” (Education for human and social development)

2. กำหนดให้ผู้ใหญ่และประชาชนในชุมชนเป็นกลุ่มผู้รับบริการเป้าหมาย และผู้เรียนสำคัญของมหาวิทยาลัย ที่จำเป็นต้องมีนโยบายและการสนับสนุนในการจัดการศึกษาต่อเนื่องทั้งในและนอกกระบวนชั้นเรียนของมหาวิทยาลัย และในชุมชน

3. ระบุให้การศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของนโยบาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ วาระ มติ และข้อตกลงในการดำเนินงานด้าน

การศึกษาของมหาวิทยาลัย ที่ทุกหน่วยงานต้องร่วมมือทำงานในเรื่องนี้ด้วยกัน และได้รับการจัดสรรงบประมาณอย่างพอเพียง

4. กำหนดผู้ปฏิบัติการจัดทำและรับผิดชอบโครงการและหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ในรูปแบบที่หลากหลาย สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายวัยผู้ใหญ่ได้อย่างครอบคลุม

5. จัดระบบงบประมาณสนับสนุนการจัดการศึกษาต่อเนื่องในมหาวิทยาลัยหลายรูปแบบ รวมทั้งจัดตั้งหน่วยระดมทุนทางการศึกษา

4. โครงสร้าง กลไก การจัดการ และแนวทางดำเนินงานในการจัดการศึกษาต่อเนื่อง

1. ผู้บริหารให้ความสำคัญ โดยกำกับผ่านนโยบาย การจัดการเชิงระบบ การส่งเสริมและการประสานงานกับบุคลากรภายใน และภาคีเครือข่ายภายนอก ตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนให้เกิดการโอกาสและความสามารถในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่และชุมชนในแบบต่างๆ ที่สัมพันธ์ หรือใช้ประโยชน์จากมหาวิทยาลัย

2. ปรับระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของมหาวิทยาลัยการศึกษาให้ยืดหยุ่น ไม่เป็นอุปสรรคต่อประชาชนที่จะเข้าสู่การศึกษา

3. กำหนดบุคลากรผู้รับผิดชอบเฉพาะและในรูปของคณะกรรมการร่วม ในการบริหารและบริการการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ประจำมหาวิทยาลัย หรือ/และประจำคณะวิชา

4. จัดตั้งศูนย์ดำเนินงานเลี้ยงตนเอง ที่มีพันธกิจและเป้าหมายเฉพาะในการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ โดยมีหน้าที่เป็นแหล่งประสานและดำเนินงานกับกลุ่มเป้าหมาย ครู ผู้สอน บุคลากร ภาคีเครือข่าย และผู้เกี่ยวข้อง

5. จัดการศึกษาที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการได้จริง ทั้งเนื้อหา วิธีการเรียน เวลาเรียน เพื่อให้ประชาชนเลือกได้มาก โดยประสานแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาในระบบ การนอกระบบชั้นเรียน (Non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal education) เพื่อบริการทางการศึกษาอย่างหลากหลายแก่ผู้ใหญ่และประชาชนในชุมชนอย่างทั่วถึง

6. ประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง มุ่งส่งเสริมสร้างความสนใจและความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาต่อเนื่องของมหาวิทยาลัยแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ผสมกับกลยุทธ์ส่งเสริมการศึกษาที่หลากหลายให้ประชาชนเข้าถึงง่าย โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสได้มีโอกาสเข้าสู่การเรียนรู้ในบริการของมหาวิทยาลัยได้มากขึ้น ควรมีการสนับสนุนทุนการศึกษาหลากหลายรูปแบบ หรือการลดภาษีแก่ประชาชนในค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษา หรือการรณรงค์ส่งเสริมและประกาศเกียรติคุณแก่หน่วยงานของมหาวิทยาลัยที่ทำให้ยอดจำนวนผู้เข้าศึกษาเพิ่มขึ้น

7. จัดแนะแนวและการปรึกษาทางการศึกษาและอาชีพ โดยให้ข้อมูลข่าวสารที่มีประสิทธิภาพ

8. การรับเข้าเรียนนั้นเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีพื้นฐานความรู้ที่แตกต่างสามารถสมัครเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้โดยใช้ผลการเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เป็นหลักฐานการสมัครเรียน แต่ถ้าไม่จบการศึกษาตามคุณสมบัติ หรือเทียบเท่า หรือผลการเรียนไม่ดีพอ ก็สามารถพิจารณา

เทียบโอนหน่วยกิต หรือใช้เงื่อนไขอื่นๆ ประกอบ ทั้งนี้ ขึ้นกับการพิจารณาของแต่ละคณะที่บุคคลนั้นไปสมัครเรียน

5. หลักสูตรหรือโครงการที่เป็นการจัดการศึกษาต่อเนื่องของมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมีแนวทางเปิดบริการการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ได้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ให้เข้าเรียนร่วมกับนักศึกษาประจำของมหาวิทยาลัย เฉพาะในบางรายวิชาที่เปิดสอนอยู่และสามารถให้บุคคลภายนอกเข้าร่วมเรียนได้ โดยเฉพาะวิชาพื้นฐานต่างๆ หรือหลักสูตรการปฏิบัติต่างๆ ที่ไม่ต้องการความรู้แบบเฉพาะเจาะจงหรือเป็นรายวิชาที่ต้องเรียนวิชาเบื้องต้น (Prerequisite) มาก่อน

2. จัดเป็นโครงการหรือหลักสูตรสำหรับผู้ใหญ่ในรูปแบบหลากหลาย สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างครอบคลุม จำแนกเป็น 3 แบบ ได้แก่

1) โครงการและหลักสูตรทั่วไป ที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ความสนใจ หรือความต้องการในการพัฒนาอาชีพของประชาชน เช่น งานศิลปะ การประดิษฐ์ หรือ การทำเครื่องดื่มและอาหาร เป็นต้น มักเป็นหลักสูตรระยะสั้นต่างๆ และเปิดกว้างสำหรับทุกคน

2) โครงการและหลักสูตรเฉพาะของมหาวิทยาลัย ที่จัดขึ้นตามความชำนาญหรือเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัย คณะวิชา สาขาวิชา และความสามารถของบุคลากร เช่น หลักสูตร Contemplative leadership development หรือหลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำแบบโคโรครวญตนของ Naropa University สหรัฐอเมริกา ที่มีชื่อเสียงและเป็นต้นแบบด้านจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) โครงการและหลักสูตรลักษณะนี้อาจมีระยะเวลาแตกต่างกันไปตามแต่เนื้อหา กระบวนการ และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่มุ่งหวัง รวมทั้งอาจกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน

3) โครงการและหลักสูตรตามสภาพการณ์ ปัญหา ความต้องการ และเป้าหมายเฉพาะของผู้เรียน ที่เป็นกลุ่มเฉพาะ (Tailor-made) เช่น หลักสูตรพัฒนาความเป็นผู้ประกอบการของเจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก หรือหลักสูตรการจัดการฟาร์มของเกษตรกร เป็นต้นหลักสูตรส่วนใหญ่เปิดรายวิชาตามความสนใจของผู้เรียน ผู้ที่จะสมัครเรียนไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติพิเศษ และมีให้เลือกมากมายหลายหลักสูตรทั้งหลักสูตรที่ไม่ต้องการหน่วยกิต หรือสามารถโอนหน่วยกิตได้ หรือให้วุฒิการศึกษา (certificate course)

หลักสูตรมักสอดคล้องกับกรอบคุณสมบัติของหลักสูตรปริญญาตรีทั่วไป และบางหลักสูตรก็ตรงตามคุณสมบัติวิชาชีพ

สถาบันการศึกษาหลายแห่งเสนอหลักสูตรและโปรแกรมการศึกษาให้ผู้ใหญ่ที่ต้องการศึกษาไปพร้อมๆ กับการทำงาน สามารถเลือกเรียนหลักสูตรระดับอุดมศึกษาระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวได้ สำหรับหลักสูตรในห้องเรียนส่วนใหญ่จะเรียนภาคพิเศษในตอนเย็น หรือภาคนอกเวลา ช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์

6. ลักษณะครูผู้สอนและวิธีการจัดการเรียนการสอน

ลักษณะครูผู้สอน เป็นผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้ และผู้ประสานสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยและภาคีเครือข่ายกับนักศึกษาผู้ใหญ่

วิธีการจัดการเรียนการสอน

1. จัดการศึกษาคำนึงถึงธรรมชาติ ปัญหา ความต้องการ และลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ โดยจัดกิจกรรมทางการศึกษาตามหลักการและศาสตร์การสอนผู้ใหญ่ (Andragogy)
2. เพิ่มความรู้ด้านเทคนิคหรือข้อค้นพบจากความสำเร็จ เน้นการฝึกและส่งเสริมการเรียนรู้แบบขึ้นนำตนเอง ให้ผู้เรียนรู้วิธีเรียนและค้นพบศักยภาพ ความสามารถในการเรียนรู้ของตนเองด้วยตนเอง
3. ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ผู้รู้ และชุมชน พัฒนาการเรียนรู้โดยชุมชนเป็นฐาน (Community-based learning) และในปัจจุบันใช้วิธีออนไลน์ เข้าถึงผู้เรียนทั่วประเทศ
4. สร้างชุมชนแห่งนักปฏิบัติและชุมชนการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ยั่งยืนการเรียนการสอน

7 ระบบและทรัพยากรที่สนับสนุนการจัดการศึกษาต่อเนื่องของมหาวิทยาลัย

1. การส่งเสริมการศึกษาในแนวทางการศึกษาตลอดชีวิตทั้ง 3 ประเภท คือ การศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงเทียบโอนกันได้ รวมทั้งให้มีการเรียนแบบสะสมหน่วยกิตได้
2. การพัฒนาครู มหาวิทยาลัยกำหนดเป็นข้อตกลง และมีการส่งเสริมบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ และการทำงานของครู ผู้สอนในฐานะการพัฒนาความสามารถของครูในการเป็นผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้และผู้ประสานสัมพันธ์ ผ่าน
 - 1) ระบบการคัดเลือกบุคลากร ที่ให้ความสำคัญกับบุคลิกภาพ คุณสมบัติ และความสามารถของครู ผู้สอน ในฐานะผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้ และประสานสัมพันธ์
 - 2) การปฐมนิเทศและการฝึกอบรม
 - 3) การฝึกเรียนรู้แบบต้นตัว (Active learning) การใคร่ครวญประสบการณ์การปฏิบัติ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice: COP)
 - 4) การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการส่งเสริมค่านิยมที่สำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการใช้ที่ทำงานเป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาตน (Work-based learning)
 - 5) การสะท้อนผลการสอนผ่านการทวนสอบผลสัมฤทธิ์และคุณภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียน
 - 6) การประเมินและการพัฒนาบุคลากรตามระบบและระเบียบของมหาวิทยาลัย
3. การพัฒนาและใช้เทคโนโลยีและสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ระบบออนไลน์ การศึกษาทางไกล และการพบกลุ่มทางอินเทอร์เน็ต
4. การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยร่วมพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่สนับสนุนการจัดการจัดการศึกษาต่อเนื่องในมหาวิทยาลัย ชุมชน และเครือข่ายชุมชน ตลอดจนให้ความสำคัญแก่สถานประกอบการเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาให้เกิดพื้นที่และวัฒนธรรมการเรียนรู้ ในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญที่จะช่วยให้โอกาสทางการศึกษาและการพัฒนางานอาชีพ

5. ศูนย์ปรึกษาที่สามารถให้ข้อมูลมากมายสำหรับผู้ใหญ่ที่ต้องการคำแนะนำเกี่ยวกับการศึกษาและการจ้างงาน

ส่วนที่ 3 สรุปผลการวิเคราะห์สภาพและความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบุคคลวัยผู้ใหญ่ที่อยู่นอกกระบวนการศึกษา

จากการสำรวจแบบสอบถามผู้รับบริการ กศน. ตามภูมิภาคและกลุ่มอาชีพ ในพื้นที่ 9 จังหวัดได้แก่จังหวัดเชียงใหม่ พิจิตร โลกสรีบุรี สุพรรณบุรี ตราด หนองคาย นครราชสีมา สุราษฎร์ธานี และสงขลาจำนวนจังหวัดละ 50 ชุด รวม 450 ชุด ได้กลับคืนจำนวน 428 ชุด คิดเป็นร้อยละ 95.11 มีสาระสำคัญดังนี้

ข้อมูลทั่วไปพบว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นเพศหญิง (62.38%) อายุส่วนใหญ่อยู่ที่ 20-25 ปี จำนวนร้อยละ 47.43 รองลงมาอยู่ที่ 26-30 ปี และ 31-40 ปี ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 17.76 และ 17.99 ตามลำดับ มีอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ ทำสวน ทำนามากที่สุดร้อยละ 30.37 ระดับการศึกษามากที่สุดมัธยมศึกษาตอนปลายร้อยละ 52.34 มากกว่าครึ่งหนึ่งมีสถานภาพโสด (65.8%) รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,001 – 10,000 บาท ร้อยละ 43.22 ความสามารถ ความถนัด หรือความสนใจสามอันดับแรกคือกีฬา อาหาร และเกษตรกรรม

สำหรับความสนใจ ความต้องการ การจัดโครงการศึกษาต่อเนื่องสำหรับบุคคลทั่วไปพบว่า 1) สนใจต้องการที่จะเข้าศึกษาต่อเนื่องในโครงการเฉพาะของมหาวิทยาลัย ที่จัดขึ้นเพื่อบุคคลภายนอก ร้อยละ 83.88 2) โดยมีวัตถุประสงค์/เป้าหมายการเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพร้อยละ 72.43 3) ค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อเนื่องต่อ 1 หลักสูตร ต่ำกว่า 1000 บาทเท่ากับ 43.22 ร้อยละ 4) ความต้องการในความสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรได้ประกาศนียบัตรร้อยละ 52.80 5) เนื้อหาที่สนใจเกี่ยวกับอาชีพมากที่สุด คือ คิดเป็นร้อยละ 71.03 รองลงมา ได้แก่ เกี่ยวกับภาษา การสื่อสารและการเข้าสังคม สุขภาพและกีฬา ตามลำดับ 6) วัน – เวลาที่ต้องการให้จัดชั้นเรียนในวันเสาร์อาทิตย์ คิดเป็นร้อยละ 59.11 รองลงมาคือ ในวันธรรมดา เวลาราชการ 7) สนใจที่จะเรียนในระยะเวลา 1 – 2 สัปดาห์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.84 รองลงมา คือ ต่ำกว่า 1 สัปดาห์คิดเป็นร้อยละ 24.07 8) สถานที่จัดการเรียนการสอนที่สะดวกที่สุด คือ ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 61.45 รองลงมา คือ ในมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 23.83 ผ่านอินเทอร์เน็ตเพียงร้อยละ 15.65 9) วิธีการจัดการเรียนการสอนสนใจมากที่สุด คือ การศึกษาดูงาน คิดเป็นร้อยละ 59.11 ฝึกประสบการณ์ตรง คิดเป็นร้อยละ 54.91 กระบวนการกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 19.16 การเสวนา/บรรยาย คิดเป็นร้อยละ 14.49 ศึกษาด้วยตนเองผ่านอินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 14.02 ตามลำดับ 10) ความต้องการจำนวนชั่วโมงมากที่สุด คือ จำนวน 3 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 50.23 11) แหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ที่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจมากที่สุด คือ สถานศึกษาในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 36.68 รองลงมา คือ อาจารย์ในมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 28.74 คอมพิวเตอร์ ฐานข้อมูล และอินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 24.07 สถานประกอบการในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 21.50 ห้องสมุดมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 12.38 ผู้รู้ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 11.92 และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 0.23 ตามลำดับ 12) คุณสมบัติและลักษณะผู้สอนที่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการมากที่สุด คือ เข้าใจผู้อื่น ยอมรับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ

51.87 รองลงมา คือ มีความรู้ความสามารถ คิดเป็นร้อยละ 47.20 13)กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่ต้องการมากที่สุด คือ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดเป็นร้อยละ 41.36 14) สื่อ และอุปกรณ์การเรียนการสอนสนใจมากที่สุด คือ ได้ฝึกปฏิบัติของจริง คิดเป็นร้อยละ 62.85 รองลงมา 15) การวัดและประเมินผลที่ต้องการ การทดสอบความรู้ความเข้าใจมากที่สุด ร้อยละ 34.11 16) การสนับสนุนหรือการช่วยอำนวยความสะดวก ด้านทุนช่วยเหลือบางส่วนมากที่สุด ร้อยละ 46.03

ส่วนที่ 4 สรุปข้อเสนอแนะทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษา

สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยจำเป็นต้องมีการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ในการจัดหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง ที่เน้นการบูรณาการร่วมกันระหว่างสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือทางวิชาการโดยเฉพาะในสาขาที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคในวิชาชีพแต่ละสายงานตามความต้องการจำเป็น หรือตอบสนองความต้องการของสังคมที่เกิดขึ้น และสถาบันอุดมศึกษาต้องไม่ละเลยการมองภาพเชิงอนาคต เช่น การใช้ภาษาอังกฤษ หรือการใช้ภาษาต่างประเทศอื่นในการจัดการเรียนการสอนทั่วไป เพื่อเป็นการประเมินความก้าวหน้าของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้การกำหนดเป็นนโยบายที่เกี่ยวข้อง ต้องสามารถแปลงนโยบายลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในการปฏิบัติที่ชัดเจน ต้องมีการทำงานวิจัยภาคสนามอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนางานต่อไป มีการลงพื้นที่เพื่อให้เห็นถึงความตื่นตัวความต้องการและการแข่งขันที่เกิดขึ้น รวมถึงการมีเครือข่ายและการติดต่อกับโลกภายนอก

การจัดการศึกษาต่อเนื่องแก่ผู้เรียน สถาบันอุดมศึกษาต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล รวมไปถึงทุนทรัพย์ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ที่มี ความชอบความสนใจและความสนใจหรือตามความต้องการของกลุ่มผู้เรียน ไม่ใช่การบังคับหรือสั่งการมา ซึ่งสามารถจำแนกเป็นผู้เรียนกลุ่มคนทำงานที่ควรได้รับการเสริมเติมความรู้ความสามารถ ที่จะช่วยให้เขาประสบความสำเร็จในวิชาชีพและเพิ่มประสิทธิภาพองค์กร และผู้เรียนกลุ่มคนทำงานอาชีพอิสระต่างๆ ในชุมชน ควรได้รับการจัดระบบสำหรับอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ กระตุ้นเร้าให้สนใจเรียนรู้ที่จะเข้าสู่งานอาชีพ และที่สำคัญสถาบันอุดมศึกษาต้องไม่ละเลยต่อผู้เรียนกลุ่มศิษย์เก่าในการส่งเสริมการเรียนรู้วิชาการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง สถาบันอุดมศึกษาต้องสามารถทำงานร่วมกับชุมชนและสังคมได้อย่างชัดเจนเหมาะสมทั้งในด้านการพัฒนาวัฒนธรรม และเศรษฐกิจอย่างสร้างสรรค์

สถาบันอุดมศึกษาต้องจัดระบบ และกลไกการจัดการศึกษาต่อเนื่องไม่เพียงสำหรับสังคมไทยแต่รวมถึงสังคมนานาชาติ สามารถจัดเป็นชั้นเรียนภายในภายนอกมหาวิทยาลัย หรือจัดชั้นเรียนในสถานที่ทำงาน หรือจัดชั้นเรียนในชุมชน หรือการสอนบทเรียนออนไลน์ ทั้งนี้ต้องตระหนักถึงการเปิดกว้างให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ต้องสนับสนุนให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดวิธีการทำงานให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการการศึกษาต่อเนื่องของชุมชนและสังคมที่แท้จริง โดยมีหลักสูตรที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม สุขภาพ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาทักษะชีวิตแก่ผู้เรียนที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ หรือต่อยอดความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่ในตัวบุคคลเพิ่มขึ้น เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสาร การเพิ่ม

ผลผลิตในงานอาชีพ การเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน การยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ การบรรจุผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม การจัดนิทรรศการ การทำงานประชาสัมพันธ์องค์กร การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การจัดทำบทเรียนผ่านระบบไอทีออนไลน์สู่สาธารณะ การผลิตสื่อเชิง visual visit สำหรับเด็กและผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่องสำหรับครอบครัว หรือเป็นหลักสูตรด้านการพัฒนาจิตใจ การสอนเกี่ยวกับธรรมชาติที่ขณะนี้เป็นที่สนใจ และจะมีสำคัญมากสำหรับโลกของอนาคต หลักสูตรต่างๆ เหล่านี้อาจจัดให้ผู้เรียนเลือกเรียน ท่อย่อยเรียน จนถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนสามารถรวบรวมเพื่อขอรับเป็นคุณวุฒิได้ หรือมีการเทียบโอนหน่วยสะสมได้ ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นและพัฒนาให้ผู้เรียนได้ประโยชน์

ทั้งนี้การจัดการเรียนการสอนจำเป็นต้องบูรณาการร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ให้เกิดแสดงความคิดเห็น สนทนาวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหาการเรียน มีกระบวนการพบกลุ่มที่มีความสนใจในงานเดียวกัน การพูดคุยแลกเปลี่ยนจะช่วยให้เกิดเรียนรู้อย่างหลากหลาย โดยต้องตระหนักถึงการเป็นผู้นำทางภูมิปัญญาในศาสตร์สาขาวิชาที่มี และสร้างการใฝ่รู้ของผู้เรียน ส่วนผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนให้มีบุคลิกภาพกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ต้องรอบรู้เข้าใจในหลายมิติทุกเรื่องแล้วประยุกต์มาสอนผู้เรียนได้ ผู้สอนต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรู้สึกขึ้นได้ว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง เป็นประโยชน์ เป็นการพัฒนาต่อยอดให้ตนเอง

แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษา จึงควรมีการปฏิบัติการภาพรวมอย่างเป็นระบบที่ครอบคลุม และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย นโยบาย หลักสูตร คุณลักษณะผู้สอน การจัดการเรียนการสอน และสื่อสนับสนุนการสอน และสิ่งที่เกี่ยวข้องของทุกสถาบันการศึกษา แต่มีลักษณะเฉพาะตามสภาพของแต่ละสถาบันอุดมศึกษาโดยมีความเชื่อมโยงการเป็นเครือข่ายทั้งภายใน และภายนอกที่คำนึงถึงวิถีชีวิต และตอบรับบริบทของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย การจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยพบว่ามี 3 องค์ประกอบหลักกล่าวคือ องค์ประกอบที่ 1 ปัจจัยที่เป็นสถานะที่เอื้อ เกื้อหนุน คำจูน เปิดโอกาส หรือเป็นองค์ประกอบร่วม หรือเป็นเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้การจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเกิดมีขึ้น ดำเนินอยู่ และพัฒนาต่อไปองค์ประกอบที่ 2 คือ กระบวนการในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นลำดับตามระบบของการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย อันประกอบด้วย การพัฒนาระบบการบริการทางวิชาการและสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ การกำหนด/การรับกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลการจัดการศึกษาและองค์ประกอบที่ 3 คือ ผลผลิตของการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ได้แก่ ผู้สำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรระดับต่าง ๆ และการฝึกอบรม งานวิจัยและพัฒนาอันเกี่ยวเนื่องมาจากการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก และระบบการบริหาร และการบริการทาง

การศึกษา ที่พัฒนาไปตามเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษาของแต่ละสถาบัน ซึ่งสอดคล้องปรากฏในระดับประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พรบ. การศึกษาแห่งชาติพ.ศ 2542 ฉบับแก้ไขครั้งที่ 3 รัฐธรรมนูญของไทยที่จัดระบบการศึกษาเป็นการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนนโยบาย ยุทธศาสตร์ของสำนักงานสกอ. และสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง โดยเฉพาะองค์ประกอบที่ 2 คือกระบวนการในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นลำดับตามระบบของการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย อันประกอบด้วย การพัฒนาระบบการบริการทางวิชาการและส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ การกำหนด/การรับกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลการจัดการศึกษา สอดคล้องกับระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับหลักสูตรของสกอ.(2557)ที่กำหนดองค์ประกอบ 6 ประการได้แก่ด้านการกำกับมาตรฐาน ด้านบัณฑิต ด้านนักศึกษา ด้านอาจารย์ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน การประเมินผล และด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ ส่วนองค์ประกอบที่ 3 คือ ผลผลิตของการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ได้แก่ ผู้สำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรระดับต่าง ๆ และการฝึกอบรม งานวิจัยและพัฒนาอันเกี่ยวเนื่องมาจากการดำเนินงานตามแผน ยุทธศาสตร์ และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก และระบบการบริหาร และการบริการทางการศึกษา ที่พัฒนาไปตามเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษาของแต่ละสถาบันซึ่งสอดคล้องกับการประเมินระบบการประกันคุณภาพเช่นกัน ด้วยว่าหลัก แนวคิดการประเมินเน้นกระบวนการ และผลผลิตการพัฒนาคน งาน และองค์กร โดยใช้แนวคิดของDemming(PDCA) ในส่วนขององค์ประกอบทั้ง 3 ยังเป็นเพียงช่วงระหว่างการพัฒนาของระบบการศึกษาในประเทศไทย

ผลการวิจัย การจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศพบว่า มหาวิทยาลัยในต่างประเทศให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยมีแนวคิด วิสัยทัศน์ นโยบาย และแนวปฏิบัติที่ชัดเจน แน่นนอน เกี่ยวกับการจัดการศึกษาต่อเนื่อง ใช้หลักการกระจายอำนาจและความร่วมมือในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ กำหนดหน่วยงานผู้รับผิดชอบโดยตรง และในรูปของคณะกรรมการร่วม ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น มีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงาน การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ ให้ความสำคัญแก่สถานประกอบการเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีเครือข่ายเพื่อพัฒนาให้เกิดพื้นที่ สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ ในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญที่จะช่วยให้โอกาสทางการศึกษาและการพัฒนางานอาชีพ พัฒนาเทคโนโลยีและสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ที่ก้าวหน้า เช่น ระบบออนไลน์ การศึกษาทางไกล และการพบกลุ่มทางอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้มีโอกาสเข้าสู่อะไรการเรียนรู้ในบริการของมหาวิทยาลัยได้มาก ระบบเชื่อมโยงเทียบโอนกันได้ รวมทั้งให้มีการเรียนแบบสะสมหน่วยกิต จัดระบบงบประมาณสนับสนุนการจัดการศึกษาต่อเนื่องในมหาวิทยาลัยหลายรูปแบบ จัดโครงการและบริการทางการศึกษาที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการได้จริง ทั้งนี้หา วิธีการเรียน เวลาเรียน เพื่อให้ประชาชนเลือกได้และเข้าถึงง่าย สนับสนุนทุนการศึกษาหลากหลายรูปแบบ

ผลการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับปรัชญา แนวคิด หลักการของการศึกษาต่อเนื่องอย่างชัดเจนอาทิสุนทร สุนันท์ชัย (2542) และสุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้กล่าวว่าการจัดการศึกษานอกระบบเป็น ประสบการณ์ ที่สะท้อนความคิดของผู้เป็นผู้ใหญ่และแสดงถึงกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชน ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้พื้นฐานอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น การอ่านการเขียน ความรู้ทักษะทางด้านอาชีพ การได้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่างๆ ทั้งยังเป็นการศึกษาความยืดหยุ่นในเรื่องระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุของผู้เรียน ระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผล สถานที่เรียน อาศัยญา รัตนอุบล (2542: 31) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาและมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในสังคม โดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นๆ จะตอบสนองต่อความต้องการ ความสนใจ และประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย หรืออุณา นพคุณ (2546) และอุดมเชยกิจวงศ์ (2551) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบ เป็นกิจกรรมหรือโปรแกรมที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น ให้กับกลุ่มเป้าหมาย อย่างมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ในรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัด ระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรม มีความยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการ และมีการวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรองรับคุณวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ ทั้งนี้การศึกษานอกระบบมีหลักสำคัญที่จะให้ผู้เรียนหรือผู้รับบริการได้เรียนรู้และรับประสบการณ์ต่างๆ เพื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเอง หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน กิจกรรมการศึกษาจึงให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา ได้มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีสามารถแก้ปัญหาของกลุ่มและชุมชนได้ ส่วนคัมบัส (Coombs, 1973: 22) ได้ให้ทัศนะว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษา ที่อยู่นอกเหนือการจัดการศึกษาในระบบปกติ กิจกรรมนั้นมีจัดอย่างมีเป้าหมายเพื่อสนองความต้องการให้กับผู้เรียน ยกตัวอย่างเช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน หรือให้แก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษา หรือผู้ที่ต้องออกจากโรงเรียนกลางคันหรือกิจกรรมอื่นเช่น กิจกรรมลูกเสือ อนุชาชาติ ยุวกสิกร กลุ่มฝึกฝนอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้เดวิดและเคนท์ (David and Keehn. 1971: 1,3) ได้กล่าวว่า เป็นการศึกษา ที่เรียกได้หลายแบบ เช่น การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต หรือการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกเพื่อช่วยปิดช่องทางให้กับประชากรได้เข้ารับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เป็นวิธีการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย อีกทั้งฮาร์บิสัน (Habison, 1971: 11) ได้กล่าวถึงว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีส่วน ประกอบ ด้วยกิจกรรม 3 ประการคือ

1. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ที่กำลังอยู่ในวัยใช้แรงงาน
2. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมคนต่างๆ โดยเฉพาะเยาวชนสำหรับการเข้าทำงานหรือการรับจ้าง
3. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

เจมส์และตายโฌมัวฮ์ (James and Diejomah. 1972 : 5) ได้กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นคำที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุมในการสอนเกือบทุกประเภทและการฝึกอบรมต่างๆ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงาน และนโยบายทั้งชาติในการรู้หนังสือ สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษา
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม เพื่อนำไปประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสหาความรู้เพิ่มเติมเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

พอลซาง (Paul Chang, 1971: 168) ได้หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของบุคคล 3 ประเภท โดยไม่คำนึงถึงเกณฑ์อายุเป็นสำคัญ ได้แก่

1. บุคคลซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียน และผู้ที่ไม่รู้หนังสือ
2. บุคคลที่ได้รับการศึกษาระยะหนึ่ง แต่มีเหตุผลบางประการที่ต้องออกจากโรงเรียน
3. บุคคลที่ได้รับการศึกษาระดับหนึ่ง หลังจากนั้นได้เข้าทำงาน มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองความจำเป็นของตน

โนวส์ (Knowles, 1984:127) ได้กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปจากที่ได้ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้วและเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ

วิศนี ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ.(2545: 2-3) กล่าวว่า การศึกษาตามอัธยาศัย คือวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายที่ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การสนทนา เกี่ยวข้องกับการ สำรวจ และขยายประสบการณ์โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุบัติขึ้น

อนันต์ เฟื่องทอง (2553: 12) ได้สรุปการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ว่า คือ กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างตลอดชีวิตตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

คัมบัสและฮาเมด (Coombs and Ahmed) (La Belle. 1982:161) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลจะเลือกสรร รับความรู้ ทักษะ ทศนคติ ความเข้าใจทำให้เกิดความขัดเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และการแสดงออก ต่อสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวบุคคล

ผลของสภาพและความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบุคคลวัยผู้ใหญ่ที่ยอยู่นอกระบบการศึกษาปรากฏว่า ความสนใจ ความต้องการ การจัดโครงการศึกษาต่อเนื่องสำหรับบุคคลทั่วไป พบว่า 1)สนใจต้องการที่จะเข้าศึกษาต่อเนื่องในโครงการเฉพาะของมหาวิทยาลัย ที่จัดขึ้นเพื่อบุคคลภายนอก ร้อยละ 83.88 2)โดยมีวัตถุประสงค์/เป้าหมายการเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพร้อยละ 72.43 3)ค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อเนื่องต่อ 1 หลักสูตร ต่ำกว่า 1000 บาทเท่ากับ 43.22ร้อยละ 4)ความต้องการในความสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรได้ประกาศนียบัตรร้อยละ52.80 5)เนื้อหาที่สนใจเกี่ยวกับอาชีพมากที่สุด คือ คิดเป็นร้อยละ 71.03 รองลงมา ได้แก่ เกี่ยวกับภาษา การสื่อสารและการ

เข้าสังคม สุขภาพและกีฬา ตามลำดับ 6)วัน – เวลาที่ต้องการให้จัดชั้นเรียนในวันเสาร์อาทิตย์ คิดเป็นร้อยละ 59.11 รองลงมาคือ ในวันธรรมดา เวลาราชการ 7)สนใจที่จะเรียนในระยะเวลา 1 – 2 สัปดาห์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.84 รองลงมา คือ ต่ำกว่า 1 สัปดาห์คิดเป็นร้อยละ 24.07 8)สถานที่จัดการเรียนการสอนที่สะดวกที่สุด คือ ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 61.45 รองลงมา คือ ในมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 23.83 ผ่านอินเทอร์เน็ตเพียงร้อยละ 15.65 9)วิธีการจัดการเรียนการสอนสนใจมากที่สุด คือ การศึกษาดูงาน คิดเป็นร้อยละ 59.11 ฝึกประสบการณ์ตรง คิดเป็นร้อยละ 54.91 กระบวนการกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 19.16 การเสวนา/บรรยาย คิดเป็นร้อยละ 14.49 ศึกษาด้วยตนเองผ่านอินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 14.02 ตามลำดับ 10)ความต้องการจำนวนชั่วโมงมากที่สุด คือ จำนวน 3 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 50.23 11)แหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ที่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจมากที่สุด คือ สถานศึกษาในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 36.68 รองลงมา คือ อาจารย์ในมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 28.74 คอมพิวเตอร์ ฐานข้อมูล และอินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 24.07 สถานประกอบการในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 21.50 ห้องสมุดมหาวิทยาลัย คิดเป็นร้อยละ 12.38 ผู้รู้ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 11.92 และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 0.23 ตามลำดับ 12)คุณสมบัติและลักษณะผู้สอนที่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการมากที่สุด คือ เข้าใจผู้อื่น ยอมรับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 51.87 รองลงมา คือ มีความรู้ความสามารถ คิดเป็นร้อยละ 47.20 13)กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องการมากที่สุด คือ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดเป็นร้อยละ 41.36 14)สื่อ และอุปกรณ์การเรียนการสอนสนใจมากที่สุด คือ ได้ฝึกปฏิบัติของจริง คิดเป็นร้อยละ 62.85 รองลงมา 15) การวัดและประเมินผลที่ต้องการ การทดสอบความรู้ความเข้าใจมากที่สุด ร้อยละ 34.11 16) การสนับสนุนหรือการช่วยอำนวยความสะดวก ด้านทุนช่วยเหลือบางส่วนมากที่สุด ร้อยละ 46.03

ปรากฏการณ์ข้างต้นเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่แสดงว่าการเรียนรู้มีความสำคัญยิ่งไม่เลือกเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา หรือความแตกต่างขั้นพื้นฐาน แต่สังคมไทยยังไม่สามารถจัดการศึกษาที่ตอบสนองตามความสนใจ และความต้องการทั้งด้านกลุ่มอายุ พื้นที่ ความแตกต่างเฉพาะบุคคลได้ครอบคลุมตามหลักปรัชญา แนวคิดของการศึกษาต่อเนื่องที่สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้กล่าวถึงปรัชญาต่างๆที่นำมาประยุกต์ ได้แก่ หลักการศึกษาตลอดชีวิต ปรัชญาพัฒนาการนิยม แนวคิดมนุษยนิยม คิดเป็น และปรัชญาทางพุทธศาสนา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบดังนี้

1. ครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาส และขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลและสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือก
6. มีความยืดหยุ่น และเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย
7. จัดบริการให้ใกล้ชิด เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่นการใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

8. จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต
9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง
10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน
12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชน และชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ
13. เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา
14. เปลี่ยนภาพการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาจากภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547: 7-8) ได้สรุปการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ 10 ประการ คือ

1. ควรพิจารณาและให้ความสำคัญกับแรงจูงใจในการเรียน (Motivation to Learn) คือ บุคคลที่จะเรียนได้ดีถ้าหากมีความต้องการในการเรียนสิ่งนั้นๆ
2. สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ (Learning Environment) ต้องมีความสะดวกสบายเหมาะสม ตลอดจนได้รับความไว้วางใจและเคารพให้เกียรติผู้เรียน (Trust and Respect)
3. ควรคำนึงถึงความต้องการในการเรียน ของแต่ละบุคคลและรูปแบบของการเรียนรู้ (Needs) ที่มีความหลากหลาย
4. ต้องคำนึงถึง ความรู้และประสบการณ์เดิม (Experience) อันมีคุณค่า
5. ควรได้รับพิจารณาถึงการดูแลและให้ความสำคัญกับเนื้อหาและกิจกรรมในการเรียนรู้ (Learning Content and Activities)
6. ให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญหาที่สอดคล้องกับความจริง (Realistic Problem) แนะนำการเรียนรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา
7. ต้องให้การเอาใจใส่กับการมีส่วนร่วมทั้งทางด้านสติปัญญา และทางด้านร่างกายในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
8. ควรให้มีเวลาอย่างเพียงพอในการเรียนรู้โดยเฉพาะการเรียนรู้ข้อมูลใหม่การฝึกทักษะใหม่ๆ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ
9. ให้โอกาสในการฝึกภาคปฏิบัติจนเกิดผลดีหรือการนำความรู้ไปประยุกต์ได้
10. ให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพหรือสมรรถภาพในการเรียนรู้ จนกระทั่งเขาได้แลเห็นความก้าวหน้า ว่า สามารถบรรลุเป้าหมายได้

Knowles (1979 อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, 2544: 46) ได้สรุปแนวคิดของ Lindeman เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ไว้ดังนี้

1. เมื่อผู้ใหญ่ตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถตอบสนองความต้องการ (Needs) และความสนใจของตนเอง นั้นหมายถึง ผู้ใหญ่ถูกกระตุ้นให้พร้อมที่จะเรียนแล้ว จุดนี้นั่นเองเป็นจุดเหมาะสมในการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่
2. ผู้ใหญ่มุ่งที่จะให้การเรียนรู้นั้นเกิดประโยชน์กับชีวิตจริง (Life-centered) ดังนั้นการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรใช้สถานการณ์จริงในชีวิตเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้

3. แหล่งการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือประสบการณ์นั่นเอง นั่นหมายความว่าวิธีหลักในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น่าจะเป็นการวิเคราะห์หรือศึกษาประสบการณ์ของผู้ใหญ่

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะชี้นำตนเอง (Self-directing) ดังนั้นบทบาทของครูน่าจะเป็นการเข้าร่วมกระบวนการสืบค้น (Mutual Inquiry) กับการเรียนรู้ผู้ใหญ่มากกว่าบทบาทผู้ถ่ายทอดเนื้อหาและวัดว่าผู้ใหญ่รู้เนื้อหานั้นเท่าใด

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) ของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ นั่นคือ ในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ ควรให้ความสำคัญในการชดเชยในความแตกต่างของผู้เรียนผู้ใหญ่ไม่ว่ารูปแบบการเรียนรู้ ระยะเวลา สถานที่ และความเร็วช้าของกิจกรรมการเรียนรู้

ข้อเสนอแนะทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษา จากการศึกษาที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่เกี่ยวข้อง คือ 1) รูปแบบในการจัดการศึกษาต่อเนื่องในประเทศไทย และ 2) ความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบุคคลวัยผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบการศึกษาในต่างประเทศ และ 3) แนวทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นผลจากการสังเคราะห์และการลงความเห็นร่วมของการเสวนากลุ่ม ควรมีแนวทางในการปฏิบัติการภาพรวมอย่างเป็นระบบที่ครอบคลุม และสอดคล้องกันกลุ่มเป้าหมาย นโยบาย หลักสูตร คุณลักษณะผู้สอน การจัดการเรียนการสอน และสื่อสนับสนุนการสอน และสิ่งที่เกี่ยวข้องของทุกสถาบันการศึกษา โดยมีลักษณะเฉพาะตามสภาพของแต่ละสถาบันและมีความเชื่อมโยงการเป็นเครือข่ายทั้งภายใน และภายนอก ที่คำนึงถึงวิถีชีวิต และตอบรับบริบทของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรนำผลการวิจัยถึงแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริม อาทิ 1) ความต้องการของผู้เรียนกลุ่มเป้าหมาย 2) นโยบาย แผน ยุทธศาสตร์ หลักการ แนวคิดในการจัดการศึกษาของสถาบันในระดับบริหารจนถึงระดับปฏิบัติ และผู้เกี่ยวข้อง และ 3) หลักสูตรหรือโครงการในการจัดการศึกษาต่อเนื่องซึ่งอาจมีความร่วมมือระหว่างภาควิชาที่มีความเชี่ยวชาญในศาสตร์ และแขนงวิชาที่ต่างกันมาบูรณาการร่วมกัน เป็นต้น

2. ควรสนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษา มีการอบรม/สัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาและนำแนวทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องไปใช้ในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาไทยให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างหลากหลาย เป็นมาตรฐานและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างยั่งยืน

3. กำหนดศูนย์การศึกษาต่อเนื่องหรือศูนย์บริการทางวิชาการที่สถาบันอุดมศึกษาควรพัฒนาขึ้นจะต้องเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานและระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกสถาบันเพื่อจัดบริการให้การศึกษาและอบรมแก่ประชาชนในระดับต่างๆทั้งระยะสั้นและระยะยาวใน

หัวข้อวิชาการและวิชาชีพที่ผู้เข้ารับการศึกษและการฝึกอบรมสนใจเพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้ และทักษะค่านิยมต่างๆที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพได้ในอนาคต

4. ควรจัดระบบเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างสถาบันอุดมศึกษา องค์กร พื้นที่ ชุมชนการศึกษาต่อเนื่องในแนวราบ มีการวิจัยนำผลการวิจัยมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน เพื่อการจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาอย่างเข้มแข็ง ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. วิจัยทดลองสถาบันอุดมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อเนื่องทั้งระบบ เช่น การเปิด ศูนย์การเรียนรู้ต่อเนื่องที่เชื่อมโยงการทำงานอาชีพ และทักษะชีวิต ที่สัมพันธ์กับการประกันคุณภาพ การศึกษา ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

2. การวิจัยเทียบเคียงการจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาระหว่างสถาบันในและ ต่างประเทศ ด้านแหล่งเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการการจัดการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัย ศิลปากรในระดับคณะวิชา ภาควิชา และหน่วยงานสนับสนุนวิชาการในการให้บริการทางวิชาการแก่ สังคม